



Eesti õigushariduse ja juristikutse probleemidest ning võimalikest lahendustest

Analüüsi kokkuvõte

Sissejuhatus

Demokraatliku õigusriigi püsimiseks ning majandusliku heaolu ja innovatsiooni tagamiseks on riigis vältimatult vajalik tipptasemel õiguslase ülikoolihariduse andmine. Rahvuslikku õigusharidust ja -teadust ei ole võimalik sisse osta, sest Eesti õigust teiste riikide ülikoolides ei uurita, arendata ega õpetata. Õiguse rahvusvahelistumisele ja euroopastumisele vaatamata on kehtivate õigusnormide põhimass omamaine, nii nagu on igas riigis eripärane õiguse rakendamise praktika.

Kehvad õigusteadmised toovad kaasa ebakvaliteetsed seadused, haldusametuste korraldused ja kohtuotsused, sh seaduste vohamise, nende pideva muutmise ja ülereguleerimise. Õiguslikult läbi kaalumata karmid haldusmeetmed võivad mõnel juhul majandustegevuse lüüa, teisalt võib liigne leebus tuua kaasa korrupsiooni, rahapesu, looduskeskkonna hävitamise, tehnilise ohutuse taseme langemise jms. Asjatundmatud ja reaalsuses mitteorienteeruvad juriidilised nõuanded seavad tõsisesse ohtu ettevõtlusvabaduse ja investeringud.

Ka riigil endal tuleb oma õiguslikke positsioone kaitsta nii Euroopa Liidus (EL) kui globaalselt lepingupartnerina ning rahvusvaheliste organisatsioonide ja võrgustike liikmena. Võhiklikkus EL õiguse rakendamisel võib tuua kaasa otsese ja suure majandusliku kulu trahvide, toetuste tagasinõudmise ja kahjuhüvitiste näol, kaudsemalt aga võimaluste kasutamata jätmisest tingitult hüvedest ilmajäämise.

Analüüsi peamine eesmärk on tõsta Eesti akadeemilise õigushariduse kvaliteeti. Selleks on vaja suunata ühiskonda õigushariduses ringlevaid ressursse paremini kasutama ja teha õppes mitmeid põhimõttelisi muudatusi. Teiseks on eesmärk tõsta ka Eesti muu õigusõppe taset, et oluliselt paremini ära kasutada nõudlust tasulise õigushariduse järele, st tudengite ja erasektori valmisolekut õigusõppesse ressursse panustada. Kolmandaks otsitakse lahendusi nii kutsealastele kui õigusnõustamise probleemidele, mis on seotud õigushariduse kvaliteediga.

PROBLEEMID

1. Probleemid seoses õigusharidusega

Õiguse valdkond vajab vähem spetsialiste, kui koolitatakse

OSKA raporti järgi vajab õigusvaldkond igal aastal kokku veidi üle 70 uue töötaja, neist ligikaudu kolmveerand erasektoriga ja veerand avaliku haldusega seotud kutsealadele. Seega



ületab valdkonna senine tööjõupakkumine – 560–600 lõpetajat aastas – märkimisväärselt nõudlust. Raporti järgi oleks õppekohtade arvu otstarbekas vähendada nii kutsehariduses (poole võrra) kui ka kõrghariduse esimesel (kolmandiku võrra) ja teisel astmel (neljandiku võrra).

Tööhõive struktuur ja ootused juristidele muutuvad

Normistik ja ühiskondlikud suhted muutuvad üha keerulisemaks ja õiguskord vajab toimimiseks üha enam kõrgkvalifitseeritud spetsialistide abi. Kasvavad ootused töötajate oskustele ning vähenevad tehnilisema iseloomuga ja assisteerivad tööülesanded. Kasvab osakoormusega töötajate arv, töökeskkond ja töösuhted meenutavad kohati üha enam maatriksit, kus puudub harjumuspärane juhtide ja alluvate hierarhia. Järjest vajalikumaks muutuvad multidistsiplinaarsed oskused ja teadmised. Juristi kõrgkvalifikatsiooni nõudvate ametite (nt kohtunik, advokaat, prokurör, notar, õppejõud, linnasekretär) puhul on vaja teistsugust lähenemist kui muude riigiametnike või ettevõttejuristide jaoks.

Juristide väljaõppe jagunemine eri ülikoolide vahel pihustab ressursi ja vähendab õppe kvaliteeti

Napi ressursi pihustamine mitme ülikooli vahel kahandab võimalusi kuskilgi korralikku kvaliteetset haridust tagada, seda enam, kui suund on võetud tudengitele meelepärasele töölkäimise kõrvalt toimuvale sessioon- ja e-õppele. Tartu Ülikooli näitel tekitab lisakulusid teiste ülikoolidega konkureerimiseks õiguse õpetamine lisaks Tartule ka Tallinnas.

Nii OSKA raport kui juristide kutseeksamite halvad tulemused kinnitavad õigushariduse üldist madalat ja kõikuvat kvaliteeti

Lõpetajate oskused ja teadmised on puudulikud, seda eriti Tallinna Tehnikaülikooli ja Tallinna Ülikooli puhul, kuid probleemid on ka Tartu Ülikooli lõpetajatega. Praktika on kinnitanud, et ainuüksi seaduses sätestatud õigusteaduse magistrakraadi nõue ei taga juriidilist kõrgkvalifikatsiooni nõudvatel ametialadel tegutsemiseks Eesti õiguse baastadmiste kvaliteetset omamist. Kohtuniku, advokaadi, notari, kohtutäituri või pankrotihalduri kutseeksami suudab praegu ära teha vaid alla poole õigusteaduse kvalifikatsiooni omandanuist.

Tiptasemel õigusteadlaste ja kõrgemate riigiametnike järelkasvu puudumine võib hakata takistama riigi toimimist

Hädasti on vaja tiptasemel õigusteadlaste järelkasvu nii kvaliteetse õiguse loomiseks kui õigusemõistmiseks, kõrgetasemeliste ametikohtade täitmiseks, rahvusvahelistes institutsioonides Eesti hääle ja teo võimendamiseks, iseäranis aga noorte õpetamiseks. Praegu puudub süstemaatiline töö sellise järelkasvu kasvatamisel. Tiptasemel õigusteadlaste nappuse tulemuseks on vigased, detailidest üle koormatud, pidevalt muudetavad ja vastuolulised ning põhiseadusega vastuolus olevad õigusaktid, samuti tervikvisiooni puudumine eri valdkondade arendamisel ja eriti nende koostoime mõistmisel; kokkuvõttes aga Eesti riigi konkurentsivõime alanemine ja riigi toimimise jätkusuutmatuse. Nii nagu ülikoolil on puudu õppejõude, ei ole ka kõrgetasemelisi ametnikke vajav riik võimeline konkureerima parimate tudengite pärast. Suur osa andekatest noortest seotakse erasektoriga (eelkõige advokaadibüroodega) juba bakalaureuseastmes.

Ülikoolieelsete õigusteadmiste madal ja kõikuv kvaliteet

Gümnaasiumi ja kutsekooli lõpetajatel peaks olema elementaarsed süsteemsed teadmised igapäevases elus hakkamasaamiseks. Seda paraku süstemaatiliselt ja ühtselt tagatud ei ole. Muude negatiivsete mõjude hulgas tähendab eelnev seda, et noored ei pruugi oma tulevase edasiõppevõimalusi kaaludes omada adekvaatset pilti, mis neid ootab õigusteadust õppima asudes, mida neilt eeldatakse ja millised võimalused on neil edasises elus selle hariduse baasil tööd leida. Ebapiisav on ka noorte võõrkeelte oskus. Riik ei ole kehtestanud õigusteadust õppima tulnutele tingimusi, jättes need ülikoolide otsustada.

Õiguse õppekavad ei arvesta piisavalt õigusruumi ja ühiskonna pidevat keerukamaks muutumist ja rahvusvahelistumist

Järjest olulisemad on tugevad alusteadmised praktiseeritavast õigusvaldkonnast, samuti õigusvaldkondade vaheliste seoste tundmine ja rakendamine, erialane võõrkeelte oskus. Ülikooli lõpetajate õiguslase tõlgendusoskuse ja üldoskuste taset on vaja parandada, et lõpetajad oskaksid hästi seostada eri õigusvaldkondi ja lahendada kaasuseid. Pidevas kvalifitseeritud õppejõudude nappuses ja rahapuuduses sõltub nii õppekavade koostamine ja uute ainete õpetamine kui ka õppemeetodite muutmine ja inimeste asendamine suuresti sellest, kes on üleüldse saadaval ning milleks õpetamisel valmis. Ei õpetata mitmeid ühiskonnas hakkamasaamiseks vajalikke aineid või ei tehta seda kohustuslikuna. Nii ei suudagi ülikooli lõpetajad sooritada edukalt juristi kutseeksameid, ei mõista piisavalt seoseid õiguse eri harude ning õiguse ja majanduse vahel, ei oska koostada lepinguid ega kaebusi, ei oma piisavaid baasteadmisi menetlustest ega süstemaatiliselt õigusest, põhiõigustest, EL õigusest, rääkimata n-ö uutest valdkondadest.

Puuduvad selged riiklikud nõuded õiguse õppekavadele

Eri ülikoolide antavad bakalaureuse- ja magistrikraadid ei ole võrreldavad ega taga kõrgharidusstandardiga nõutavat kvaliteeti. Puudub riigipoolne järelevalve, et iga magistrikraadi saav üliõpilane oleks juristina töötamiseks vajalikud baasained läbinud, nagu ka üldine arusaam, mis need baasained on. Riik ei ole õppekavadele ainete osas sisulisi nõudeid kehtestanud, mh ei ole nõutud konkreetsete ainete õpetamist.

3+2 õpe (BA+MA) ei taga nõuetekohast kvaliteeti

Õigusstudium on tervik, mille osadeks jagamine on kunstlik ega anna suurt midagi peale kvaliteedilanguse. Sisulised valikukohad õiguse õpetamisel on mujal. Leida tuleb mõistlik kompromiss juristiks saamise eelduseks olevate kesksete ainete õpetamismahtude osas. Kolm aastat on ilmselgelt liiga vähe õiguse baasainete korralikuks omandamiseks.

„Säästuõpe“ ei taga nõutavat kvaliteeti, sessioonõpe ei taga piisavat haritust, e-õpe ei saa asendada kvaliteetset kontaktõpet

Kulude kokkuhoiu eesmärgil on õigusõpet n-ö optimeeritud ja seda tehtaks tõenäoliselt veel. See seisneb mh võimetuses palgata õppejõududeks tippspetsialiste ning toetada jõuliselt kvaliteetsete õpikute ja õppematerjalide väljaandmist, mahukate ainete õpetamise ajalises kokkusurumises, auditoorse õppetöö vähendamises ning õpetamise viimises e- ja sessioonõppele, salvestatud loengute kasutamises, uute ainete õppekavasse lisamata jätmises

ja hindamismõõdikute allalaskmises. Kõik see vähendab paratamatult õigushariduse kvaliteeti.

Õppekorraldus soodustab ka nõrkade tudengite jõudmist diplomiteni

Üha enam jõuab õiguslase diplomini tudengeid, kelle võimed, teadmised ja oskused seda tegelikult ei vääriks. Selliselt devalveerivad nad üldiselt õigusharidust ja juuradiplomeid ning kahjustavad sedasi kogu valdkonna ja ülikoolide mainet. Just need diplomiomaniikud võivad kujundada inimestele riigivõimust negatiivse pildi ja suhtumise.

Tudengite töötamine õppimise ajal takistab pühendumist hariduse omandamisele

Tudengite töötamine takistab pühendumist hariduse omandamisele ja kokkuvõttes kahandab kvaliteeti. Põhjuseks on eelkõige õppelaenusüsteemi ebaatraktiivsus ja tõhusa stipendiumisüsteemi puudumine võimekamate toetamiseks ja õppele pühendumise võimaldamiseks.

Kvalifitseeritud õppejõudude nappus

Eelnevast ja eelkõige alarahastamisest tuleneb vähemalt TÜ õigusteaduskonnal võimetus piisavalt kaasata kõrgelt kvalifitseeritud õppejõude. Konkurentsivõimelist palka eriti alustavatele õppejõududele ei maksta (advokaadibüroo sekretäri palk alustavale lektorile), seega töötavad inimesed valdavalt mujal ja õppejõuamet on vaid lisatöö. Õppejõuameti atraktiivsust vähendab ka õppejõudude töö hindamine vähemasti kohati demotiveerivate mõõdikute alusel, iseäranis teadustöö osas.

Välismaalastele suunatud ja muude spetsialiseeritud õppekavade ning ingliskeelse õppe ületähtsustamine

Välisstudengitele mõeldud programmide ja ingliskeelse õppe juurutamine saab väikese riigi nappi ressursi arvestades õigusteaduse kui rahvusteaduse puhul olla ja jääda vaid marginaalseks kõrvaltegevuseks. Ometigi hinnatakse just seda nii sisevaates kui ka akrediteerimisel.

Süsteemse ja paindliku täiendusõppe puudumine

Elukestev täiendusõpe on juristide jaoks ülimalt oluline, sest pidevas muutumises on nii õigus kui selle rakenduspraktika. Lisaks vajavad õiguslaseid süstemaatilist koolitamist ka teiste valdkondade spetsialistid. Praegune töö on olnud ebasüsteemne ja juhuslik.

Õigushariduse alarahastatus

Enamus eelkirjeldatud probleemidest on suuresti taandatav ühele juurpõhjusele: krooniline rahapuudus. See sai alguse tasulise kõrghariduse päevases vormis õpetamise keelamisest, mille järel ei ole suudetud toimivat finantseerimismudelit luua. Tellimuslepingud Haridus- ja Teadusministeeriumiga on lühiajalised, need ei taga stabiilset planeerimist ega rahastust, samuti ei ole nende aluseks adekvaatne analüüs juristide arvu ja profiili ega kvaliteetse koolitamise maksumuse kohta. Vajadus konkureerida Tallinnas tudengite pärast teiste ülikoolidega tekitab TÜ-le täiendavaid kulusid õppe ülalpidamisega Tartus ja Tallinnas (topeltkulud õppejõududele, administreerivale personalile, kinnisvarakulud).

2. Juristi kutseksamite korraldus on killustatud ja suunatud liigsele spetsialiseerumisele, osa kvalifikatsiooninõudeid on liiga madalad

Eespool kirjeldatud mured tähendavad ühtlasi seda, et erinevate juristiametite kutseksamitele langeb kvalifitseeritud juristide väljasõelumisel oluliselt suurem koormus, kui see peaks olema. Juristide kutseksamid on killustatud ja iga valdkonna enda hinnata, st kutsekesksed. Üksteist dubleerides raisatakse ressursi, kuigi tegelikult on eksamitel suur ühisosa baastadmiste kontrollil. Ühe eksami tegemine ei ole ühitatav teise valdkonda kandideerimisega, mistõttu toimub varakult suur ja võib-olla liigne spetsialiseerumine ühele kutsealale, mis hiljem võib raskendada kutsealade vahelist liikumist. Eksamikriteeriumid ja nende raskusaste ei ole reglementeeritud ja need erinevad valdkonniti. Üldiselt ei ole eksamikorraldus professionaalne (advokatuur küll tellib TÜ-lt), vaid ühiskondlikel alustel. Küsitav on regulatsioon, mille kohaselt piisab ka praegu täituriks saamiseks õiguse õppesuuna bakalaureusekraadist või rakenduskõrgharidusest, pankrotihalduri puhul aga suisa igasugusest bakalaureusekraadist.

3. Õigusnõustajate jm juristide teadmiste madal kvaliteet takistab inimestel oma õiguste realiseerimist ja suurendab riigist võõrandumist

Kvalifitseeritud õigusabi on kallis ega ole paljudele kättesaadav. Piisavalt ei toimi Eestis ka Lääne-Euroopas levinud õigusabikulude kindlustus. Samas on turul ka hulgaliselt n-ö halli tsooni tegijaid, kes pakuvad odavama hinnaga madalakvaliteedilist teenust. Ebapiisavate sisuliste juriidiliste teadmiste kõrval puudub neil teinekord kas piisav formaalne kvalifikatsioon juristina töötamiseks, õigusharidus üldse või on see omandatud riigi puuduliku akrediteerimissüsteemi varjus ebakvaliteetse õppekava või välismaal omandatud põhimõtteliselt kontrollimata õppekava alusel. Ebaadekvaatselt õigusabist tingitud negatiivsed tagajärjed võivad inimestele olla rasked.

4. Välismaiste diplomite laustunnustamine on viinud õigusabi kvaliteedi alla

Kehtiv korraldus ei taga, et välisriigis õigushariduse omandanud isikud peaksid Eestis õigusnõustajana või muul juristi ametikohal töötamiseks tundma piisavalt Eesti õigust. Välisriigis omandatud kraadid ei ole võrreldavad, seal ei õpetata Eesti õiguse kohaldamiseks vajalikku, mh Eesti põhiseaduslikku korda ega menetlusi. Eriti problemaatiline on selliste isikute tegutsemine kohtus lepingulise (volitatud) esindajana. Nii osaleb meil menetlustes hulgaliselt kahtlase väärtusega „säästunõustajaid“, kel puuduvad piisavad teadmised Eesti õigusest ja menetlusest ning kes tekitavad menetlustes tihti segadust, kahjustades nii oma teadmatute klientide huve kui ka kokkuvõttes kohtu ja Eesti riigi mainet. Probleeme on ka lääneriikides omandatud LL.M. kraadide tunnustamisega võrdselt Eesti magistriskraadidega.

5. Soolise tasakaalu kadumine juristikonnas

Viimastel aastakümnetel on sooline tasakaal juristikonnas nihkunud oluliselt paigast naiste poole, kes moodustavad olulise enamuse nt kohtunikest ja prokuröridest. Probleem algab juba sellest, et õigust tulevad õppima liiga vähesed noormehed. Probleemi põhjuseks võivad olla juristiameti ja teenimisvõimaluste atraktiivsuse (st valdkonna konkurentsivõime) vähenemine noormeeste silmis, nende ootused kiiremini saada tasuvale tööle, halvemad õpitulemused vms.

ETTEPANEKUD

Riigile õigushariduse korraldamisel

- HTM määrust nr 11 teaduse riigieelarvest täiendava finantseerimise kohta tuleks täiendada selliselt, et ka õigusteadust käsitletaks selgelt rahvusteadusena.
- Riik peaks finantseerima üksnes akadeemilise kõrgkvalifikatsiooniga juristide ettevalmistamist ja üksnes ühes ülikoolis, eelistatult Tartu Ülikoolis. Riigitellimusel põhinev ja selgete kohustustega akadeemiline õigusõpe peaks säilima tudengite jaoks tasuta õigusõppena.
- Võimaldada ka tasuliste õppekavade alusel õigushariduse andmist massharidusena vastavalt turunõudlusele (sh päevases vormis), eristades neid õppeid selgelt ka diplomites.
- Akadeemilises õigusõppes tuleks loobuda 3+2 õpetamissüsteemist ja minna üle viieaastasele integreeritud põhiõppele (vastavalt täiendada KHaS sarnaselt arstiõppega). Tasulises õppes võiks lubada lühendatud magistriprogramme.
- Kehtestada riigipoolsed sisulised raamnõuded akadeemilise õigusteaduse õppekavale nagu võimaldab KHaS § 7 lg 3 (kui ka TÜKS §-d 7–7²) nt arsti- ja arhitektiõppele ning konkreetsemalt tellimuslepingutega, kohustades ülikooli tagama pidevalt muutuva ühiskonna ootustele vastava kõrgetasemelise akadeemilise õigushariduse andmise. Õigusaktides tuleks sätestada ka massiharidusena antava õigusõppe baasnõuded ja selle õppe erisused võrreldes akadeemilise õigusõppega.
- Karmistada õiguse õppekavade akrediteerimise tingimusi, keskendudes akrediteerimisel rohkem õpetatavate ainete sisule ja õpetamise tasemele (mh õppejõudude kvaliteedile) ning väärtustades rohkem Eesti vajadusi. Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteedi Agentuuri kõrvale tuleks kaasata Justiitsministeerium või anda osa ülesandeid sellele, teostamaks paremini järelevalvet õigusõppe kvaliteedi üle.
- Õppelaenusüsteem tuleks muuta madala intressi ja soodamate tagastamistingimustega atraktiivsemaks. Riigipoolse motivatsiooniallikana võiks taas kõne alla tulla riigiteenistusse läinud juristide õppelaenude (vähemasti osaline) kustutamine või intressitoetus. Tublidele õppijatele tuleks sisse seada lihtsalt kättesaadav atraktiivne stipendiumisüsteem ja tagada selle riiklik finantseerimine.

Ülikoolile õigushariduse korraldamisel

- Akadeemilises õigushariduses tuleks võtta suund õppe- ja ainekavades nõuete tõstmisele ning rangemale teadmiste kontrollile. Tudengeid tuleks suunata rohkem iseseisvale mõtlemisele ja omavahelisele koostööle.
- Akadeemilises õigushariduses tuleks rohkem panustada baasainete ja nendevaheliste seoste õpetamisele. Selle kõrval tuleks sisse seada selgemad

suunamoodulid, mis võimaldaksid tudengitel spetsialiseeruda ja süvendatud teadmisi saada.

- Akadeemiline õigusharidus peaks põhinema ülekaalukalt päevasel, tiheda süsteemse programmi ja rangete hindamiskriteeriumitega kontaktõppel, mis on kombineeritud iseseisva töö ja rühmatööga ning tudengid peaksid keskenduma täielikult õppimisele. Masshariduse (tasulise hariduse) puhul tuleb kõne alla ulatuslikum sessioonõppe vorm ulatuslikuma distantõppega.
- Õigusteaduse õpetamine tuleks süstemaatilisemalt kombineerida praktilise väljaõppega, mitte piirduda formaalse menetluspraktika läbimise nõudega.
- Andekad noored tuleks varakult ära tunda ja nendega ülikoolis süstemaatiliselt tööd teha. Õppejõu või teadlase perspektiiviga noored tuleks varakult ülikooliga siduda, mh kaasates neid õppetöösse.
- Kõigile olulistele põhianetele tuleks leida pühendunud ja koosseisulised õppejõud. Tagada õppejõududele (sh alustavatele õppejõududele) muude õiguselukutsetega võrreldav konkurentsivõimeline sissetulek.
- Õppematerjalide ettevalmistamine tuleks muuta prioriteediks ning õppejõududele atraktiivseks.
- Tuleks tõsta hindamislävendeid, vähemasti riigitellimuse alusel loodud õppekohtade suhtes. Vaja on piirata eksamite korduvat sooritamist ja lihtsustada eksmatrikuleerimist, seda ka tasulise õppe puhul.
- Õigusteaduse õppejõu töö hindamise mõõdikud peaksid olema enam rahvusteaduse eripära arvestavad: väärtustada enam õppetööd ja omamaist teadust (õpikud, kommentaarid, artiklid Eestis).
- Vähendada administratiivset ja aruandluse koormust, võimaldamaks õppejõududel keskenduda rohkem põhitööle.
- Vähendada ja tõhustada õppekorralduse reeglistikku.
- Aktiivselt tuleks tegeleda eri valdkondade sihtrühmadele suunatavate elukestva täiendusõppe moodulite arendamisega.
- Kui riigitellimuse alusel jääks akadeemilise õigushariduse andjaks üksnes Tartu Ülikool, tuleks TÜ õigusteaduskonnas läbi viia erapooletu väline audit õppekorralduse efektiivsuse, tulubaasi ja kuluefektiivsuse kohta.
- Vähendada Tartu Ülikooli kulusid kahes kohas õiguse õpetamise konsolideerimisega või õpetamiskohtades selgelt eristuva jätkusuutliku tegevuse väljaarendamisega. keskendudes Tartus riigi kulul kõrgtasemel õigusteaduse õpetamisele ja Tallinnas turupõhilisele masshariduse andmisele.

Riigile juristina tegutsemise nõuete ülevaatamisel

- Kehtestada ühine kutseksam (juristieksam) juriidilist kõrgkvalifikatsiooni nõudvatel ametikohtadel (vähemasti kohtunik, advokaat, prokurör, notar) töötamise eeldusena. Eri kutsevaldkondades jääks võimalus täiendavalt läbi viia nt isikuomaduste kontroll või suulised vestlused (ehk n-ö valdkonnaspetsiifilised eksamid). Juristieksami tulemus võiks kehtida tähtajatult.
- Nõuda kohtutäituriks ja pankrotihalduriks saamise eeldusena täisstuudiumit.
- Kehtestada advokatuurivälise õigusnõustamise teenuse osutamisele riiklik järelevalve, eelistatavalt tegevusloa või kutseksami kaudu.
- Kehtestada selgemad ja rangemad sisulised kriteeriumid välismaiste õiguslaste diplomite tunnustamiseks võrdsena Eesti magistrikraadiga, mh läbitud ainete suhtes. Näha ette vajadusel test või eksam, ilma milleta ei tohiks isikud Eestis kohtumenetluses esindajad olla ega osutada õigusnõustamise teenust. Tunnustamiskorralduses peaks osalema rohkem valdkonna asjatundjaid, olulisem roll võiks kogu süsteemis olla Justiitsministeeriumil.